

Takdim

Musa Bardak'ın *Osmanlı'da Modern Okul Öncesi Eğitim (1908-1918)* başlıklı arşiv belgelerine ve özgün dönemsel kaynaklara dayalı çalışması, Türkiye'de hayli bakir sahalardan biri olan okul öncesi eğitimin tarihine dair ciddi katkılardan biridir. Gün geçtikte eğitim sahasındaki meselelerimizin karmaşıklaşmasının temel sebeplerinden biri problemin tarihî, sosyal ve kültürel temellerine ve yapısal niteliklerine bakmaktaki zaaftan kaynaklanmaktadır. Sosyal meselelerin güncelliğine boğularak çalışmalar yapmak araştırmacıları ve bürokratik mekanizmaları çoğu kere teorik zeminden yoksun çözümlenmeler yapmaya sevk etmekte, bu da sorunların farkına varmadan katlanarak büyümesine sebep olmaktadır.

Türkiye'de eğitim bilimlerinin hemen her alanında farkına bile varılmayan derin bir kriz, inanılmaz bir sıklık ve yabancılık söz konusudur. Aslında birbiriyle içkin bu meselelerin kaynağı Tanzimat senelerine kadar gitmektedir. Musa Bardak, çalışmasına *Osmanlı'da Modern Okul Öncesi Eğitim* başlığını koyarken bir anlamda söz konusu tarihsel ayrışmaya da gönderme yapmaktadır. Topluma sadık bir üye aday olarak çocuk, erken yaşlardan itibaren bilgilenmeye ve çevresinin koşullarına adapte olmaya davet/icbar edilmektedir. Bu süreç istisnasız bütün toplumlar için söz konusudur. Musa Bardak'ın da işaret ettiği üzere Osmanlı toplumunda hem çocuk hem de çocukla ilgili geniş bir kavram ve mekân dünyasından bahsetmek söz konusudur. Bu çoklu yapı, çocuk yetiştirmenin serbest karakterine işaret ederken, geleneksel yapının kendine özgü yerel koşullarını da anlatmaktadır. Ancak modernite hayatı toptan biçimlendirip formele dökerken, bütün bu zengin dünyayı yapı/büyü bozumuna uğratarak darmadağın etmiştir.

Aslında Philippe Ariés'in *Centuries of Childhood* ("Çocukluğun Asırları") başlıklı ayrıntılı çalışmasındaki kavramsallaştırmasından da anlaşılacağı üzere "çocuk ve çocukluk" modern bir tasavvur ve inşadır. Modernitenin âdeta şeytanlaştırdığı "ortaçağ"ın imgesel dünyasında çocukların küçük yetişkinler olarak tasvir edildiği ve simgeleştirildiği söylenir. Dönemin görsel sanatlarına yansıyan çocuk imgelerine bakıldığında kılık kıyafetten duruş ve poz veriş tarzına kadar çocuğun bir tür yetişkin olarak tasarlandığı görülebilir. Bu zihinsel tasarımı altüst eden modern "life style" olmuş ve çalışma tarzında ve mekânında katı hiyerarşiler oluşarak, insanlar arasında da belirgin farklılaşmalar inşa edilmiştir. Bu kategorik tasarım, yaş sınırlarına göre hak ve vazifeleri taksim ederken çocukları geleceğin toplumunun sadık üyeleri, devletlerin makbul vatandaşları, şirketlerin verimli/çalışkan üreticileri ve tüketiciler olarak konumlandırmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da hemen her bakımdan farklılaşan devlet ve toplum hayatı kendine üstün bir karakter atfederek çevresindekileri birer birer yutmaya başlamıştır. Kendine özgü bir hayatı, varlık tasavvuru ve inanç dünyası olan Osmanlılar da bu yayılma hareketinin istilasından kurtulamayarak, eğitimini gönüllü olarak köklü değişikliklere açık hale getirmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde devlet ve topluma saldıran küresel hakim güçlerin tesirinden korunabilmek için düşmanın silahıyla silahlanmayı yegâne çıkar yol görüp modern Batı eğitim sistemine sığınmaktan başka çare kalmamıştır. Bütün paradokslarına ve ironik karakterine rağmen modern Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası da bu teslimiyetle mümkün olabilmıştır. Sultan II Abdülhamid döneminin özgül ve özgün eğitim modernleşmesi deneyimini II. Meşrutiyet döneminin paradigmatik değişim ve dönüşüm pratiği takip etmiştir. Musa Bardak, son derece renkli, karmaşık ve bir o kadar da üzerinde çalışması zevkli olan II. Meşrutiyet zamanındaki okul öncesi eğitimin kurumsal, bürokratik ve nicelik yapısını arşiv kaynaklarına dayalı olarak incelemiştir. Bu bakımdan elinizdeki çalışma sadece okul öncesi eğitimin tarihsel gelişimi olarak değil, Türkiye'de eğitim modernleşmesinin sıradışı bir dönemindeki krizlerine de açıklık getirmektedir.

Çocukların mümkün olduğu kadar erken yaşlarda okul ortamına alınması tam anlamıyla bir modern zorunluluktur. Aslında bu zorunluluğun temelinde modern hayatın sanayi inkılabıyla kurduğu kaçınılmaz kaynaşma vardır. Modernitenin ruhu ve var oluşsal gerekliliği kapital hayat, sermaye ve tüketimdir. Bu yeni hayat tarzının organlarına kan gönderen yapısı yok pahasına çalışan çalışkan işçilerdir. Bu yapının devamı için formel toplumsal unsurların inşasını kaçınılmaz kıldığından modern eğitim denilen hiyerarşik bilgilendirme ve yönlendirme ortamı okullar icat edilmiştir. Okullu bir hayatın mümkün olduğu kadar en küçük yaşlara nüfuz etmesi, modern hayatın idamesine katkı sağlayacağından anaokulları ve kreşler başta Prusya'da olmak üzere daha sonra Kıta Avrupası'nın tamamında yaygın hale gelmiştir. Bu haliyle aslında söz konusu okullar geleneksel anne-çocuk tabiatına indirilen ağır darbelerden biri olarak da okunabilir. Bu günün dünyasının zorlaması ve zarureti olarak okul öncesi eğitim; anne, nine, aile büyükleri ve akraba ilişki ve etkileşim dünyasını yeniden şekillendiren vazgeçilmez bir kurumsal yapı haline gelmiştir.

Musa Bardak'ın da işaret ettiği üzere II. Abdülhamid döneminin pratik ve pragmatik sadrazamı [Küçük] Mehmed Sa'îd Paşa ilk defa Almanya'daki örneklerinden esinlenip, çocuk bahçelerinin (kindergarden) yapılmasını salık vererek Osmanlı'da modern okul öncesi eğitimin öncülüğünü üstlenmiştir. 1870'lerden sonra başta Mehmed Şemseddin olmak üzere Ahmed Mithat Efendi, Muallim Naci, Ayşe Sıdika Hanım gibi Osmanlı münevver maarifçilerinin gayretiyle, devasa bir çocuk yayıncılığı literatürü oluşurken, toplumun geleneksel kodlarının da hızla değişmeye başladığı ve modern tatbikatlara hazır hale geldiği belirtilmelidir. Elbette burada Musa'nın da bir bölüm ayırarak gösterdiği üzere, Avrupa'yla yakın teması olan azınlık ve yabancıların rollerini de unutmamak gerekir.

Okul öncesi eğitim içinde bulunulan toplum, kültür, inanç ve medeniyet dünyasının kodlarının çok büyük bir kısmının çocuğa aşılandığı bir dönemi ifade eder. Bu yönüyle okul öncesi dönem, ekmekteki tuz, çaydaki şeker misali görünmez ama önemi büyüktür. Varlığıyla değil, yokluğuyla menfi tezahürleri hissedilir. Bir taraftan yerli ve millî değerlerin kazandırılması gibi söylemler dillendirilirken, öte yandan tam bir taklit ve kompleks ürünü Batılı eğitim öncülerine öykünen toplum kesimlerinin gün geçtikte artması krizin derinliğine işaret etmektedir. Bu durum, felsefesizliği kendine felsefe edinen eğitim sistemimizin izahı güç çelişkilere boğulduğunun bir başka göstergesidir.

Musa Bardak'ın okul öncesi eğitimin tarihsel temellerini özgün kaynaklardan araştıran çalışması, bu alanda referans eserlerden biri olmaya adaydır. İngiliz Osmanlı eğitim tarihçisi Benjamin C. Fortna'nın editörlüğünde çıkan *Childhood in the Late Ottoman Empire* başlıklı çalışmada da görüldüğü üzere, değil eğitim tarihimizin ayrıntılarına ana hatlarına dair bile ilgisizliğimizin ve bilgisizliğimizin hudutları korkunç bir şekilde artmaktadır. Musa Bardak'ın çalışması söz konusu derin karanlığın okul öncesi eğitim tarihi zaviyesine tutulan güçlü bir ışık huzmesi olarak addedilebilir. Akademik hayatın henüz başında olan yazarın ilerleyen zamanlarda araştırmalarını zaman, mekân, kaynaklar ve teorik kavramsallaştırma yönleriyle daha da genişletip bütünlüklü analitik sentezlerle geliştirmesini dilerim. Bu gelişimi katedeceğine de yürekten inanıyorum.

Mustafa GÜNDÜZ

13 Temmuz 2019 / Yıldız Teknik Üniversitesi